

гог // Білецький А.О. Про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. – К., 1997. – С. 216-222. 6. Трубочев О.Н. Этимологические исследования // Трубочев О.Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. – Т. 1. – М., 2004. – С. 36-53. 7. Шанин Ю.В. Андрей Александрович Белецкий (1911-1995) // Киевский альбом. Исторический альманах. – Вып. 2. – К., 2002. – С. 83-87. 8. Щербин В.К. О.Н.Трубочев как науковед; О.Н.Трубочев и научная критика словарей // Академик Олег Николаевич Трубочев: очерки, воспоминания, материалы / Гл. ред. Е.П.Чельшев, сост. Г.А.Богатова, А.К.Шапошников. – М., 2009. – С. 246-264, 296-319.

Якубенко І.В., асп.,
Київський національний лінгвістичний університет

ЗАСОБИ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ (на матеріалі сучасної німецької мови)

У статті визначено засоби актуального членування речення, їхня класифікація, розглянуто зв'язок між актуальним членуванням речення та порядком слідування членів речення.

Ключові слова: актуальне членування, порядок слів, члени речення.

В статье определены средства актуального членения предложения, их классификация, рассмотрена связь между актуальным членением и порядком следования членов предложения.

Ключевые слова: актуальное членение, порядок слов, члены предложения.

The article focuses on the means of the actual sentence division and their classification, the connection between actual division and order of the parts of sentence is highlighted.

Key words: actual division, word order, parts of sentence.

Об'єктом вивчення у статті є актуальне членування речення сучасної німецької мови, предметом – засоби актуального членування та пов'язаний із ними порядок слідування членів речення. Завданням статті полягає в інтерпретації зв'язку та взаємовпливу актуального членування речення та порядку слів. Новизною роботи є визначення зв'язку актуального та граматичного членування, механізму їх взаємодії для подальшого виділення певних моделей актуального членування німецького складно-підрядного речення з огляду на семантико-прагматичний аспект.

Традиційно серед засобів актуального членування речення у німецькій мові виділяють три групи: *лексичні засоби, морфологічні засоби, синтаксичні засоби*. До *лексичних засобів* відносяться артиклі та частки. Артикль виступає як формальний засіб

вираження актуального членування речення і часто впливає на порядок слів. Те, що в одній мові може виражатися за допомогою інверсійного порядку слів, у німецькій мові може бути виражено за допомогою артикля. Одним із аспектів контекстуальної зумовленості актуального членування речення часто є те, що рема одного речення стає темою наступного. У німецькій мові це віддзеркалюється у зміні неозначеного артикля попереднього речення означеним артиклем у наступному реченні. Проте слід враховувати, що тема та рема не завжди співпадають з даним (відомим) та новим (невідомим), що впливає на вибір артикля. У реченні *An den Käufer trat ganz nahe ein Fischhändler heran* [Winkler 2004, 71] неозначений артикль не заважає тематизації підмета. У реченні *Auf dem Parkplatz hat er seinen Sohn getroffen* [Röggal 2002, 89] ядро реми означає особу, відому адресату. Новим є відношення суб'єкта до об'єкта, про якого мовець інформує співбесідника. Отже, рема тут не просто нове, а нове актуалізоване.

Іменник з неозначеним артиклем або з опущеним неозначеним артиклем може стояти на початку речення. Це пов'язано з тим, що рема у німецькій мові не так жорстко закріплена. В українській мові, наприклад, рема тяжіє до кінця речення.

У німецькій мові існує спеціальний формальний засіб для позначення монорематичних висловлень: це частка *es* на початку речення при наявності інвертованого речення. Ця частка виконує функцію формального підмета, тому підмет може трансформуватись у додаток, а його місце займе *es*.

Емфатична рема може бути експлікована частками *sogar, nur*: *Sogar der Himmel ungefähr blau war* [Vanderbeke 2000, 28]. *Nur bis Darmstadt brauchen wir zu fahren* [Vanderbeke 2000, 31]. Значимими морфологічними засобами вираження актуального членування речення в області дієслова є залогові трансформації, в області іменника – відмінкове варіювання. У позиції реми переважно використовуються прийменниково-відмінкові форми.

Розглянемо залогові конструкції. Ще у граматиці Е. Драха на основі того, що у німецькому реченні дієслово закріплене на другому місці, було виділено *Vorfeld* – член речення на першому місці перед дієсловом, *Mitte* – саме дієслово, та *Nachfeld* – усі члени речення після дієслова. У такий спосіб при прямому порядку слів підмет завжди являє собою тему, а присудок та члени групи присудка – рему. Завдяки цьому у пасивній структурі відбувається тематизація семантичного об'єкта. Інверсія підмета є засобом рематизації, т. зв. фокусування підмета [Fleischer 2001, 424]: *Die Studenten schreiben das Diktat – Das Diktat wird von den Studenten geschrieben*. Пасивна конструкція замість активної часто використовується для акцентуації дії, тобто для експлікації емфатичної реми: *Schon im Winter wurde nach einem neuen Haus gesucht* [Vanderbeke 2000, 31]. Зазначимо тут інверсію підрядного члена речення – обставини часу, яка у нейтральному висловленні знаходиться, як правило, у постпозиції. У даному реченні вона зміщена на початок, впливаючи на характер актуального членування. Для адекватної передачі актуального членування використовується залогова трансформація.

Перехід активного стану у пасивний застосовується як засіб логічного виділення. У німецькій мові часто використовується пасив, для того щоб на першому тематично-

му місці виступав пацієнс (пацієнс або пацієнтів – від лат. *patiens* – той, хто терпить, страждає), а на наступному рематичному, відповідно, агенс (від лат. *agens, agentis* – діючий) – семантичний відмінок, мисленнєвий аналог активного діяча-істоти (за Ч. Філлмором) або суб'єкта дії у структурі пропозиції чи предикатно-аргументній структурі.

Із залоговою трансформацією тісно пов'язаний такий засіб актуального членування як *порядок слів (синтаксичний засіб)*. Вважається, що порядок слів – один із важливих засобів вираження комунікативного членування речення. У комплексі із іншими мовними засобами порядок слів бере участь у встановленні комунікативної значимості членів речення. Проте при виконанні комунікативної функції словорозташування може мати певні обмеження, що пов'язані з синтаксичними правилами тієї чи іншої мови.

Німецька мова у плані актуального членування відрізняється від інших мов фіксованим порядком слів. Це перш за все стосується присудка, його місця у реченні головному чи підрядному. Деякі мови, наприклад, іспанську, науковці відносять до мов із фіксованим місцем знаходження присудка на другому місці, та все ж допускається можливість зміни його позиції. Німецька мова відноситься багатьма авторами відразу до двох типів мов:

- 1) мова із фіксованим місцем знаходження присудка на *другому місці* та
- 2) мова із фіксованим місцем знаходження присудка на *останньому місці*.

Ми приєднуємося до думки М. Шрайбера та П. Айзенберга (P. Eisenberg) у тому, що німецька мова являє собою змішаний тип мов із положенням присудка на другому і останньому місцях у реченні.

З точки зору тема-рема-тичного членування у мовах обох типів порядок слідування «тема-рема» є немаркований, тобто не прив'язаний до певних умов. Порядок слідування «рема-тема» у обох мовах є маркованим або типовим для певних варіантів речення, особливо у розмовній мові [Schreiber 2004, 424]. Різниця полягає у використанні окремих структур. У німецькій мові, для якої як правило є типовим розташування присудка на другому місці у головному реченні, структура, де на першому місці стоїть присудок, а на другому підмет, є неможливою. Натомість у німецьких реченнях знаходимо заміну інверсії підмета: на перше місце замість присудка виходить

1) прислівник *Nun kann ich wohl gleich meine Sachen packen* [Vanderbeke 2000, 27] чи

2) формальний підмет *es: Es ist auch kein Wind gewesen* [Vanderbeke (Fehlende Teile) 1998, 42]. У цих випадках мова йде про вище згадувані лексичні засоби, до яких відносяться артиклі та частки.

Перший спосіб дає можливість зберегти інформаційну структуру, якщо підмет наголошений, і тим самим позначений як рема (фокус). Але цей варіант не завжди однозначно подається у письмових текстах, які допускають декілька виділень. При заміні першого місця розташування підмета іншим елементом збереження інформаційної структури навпаки забезпечується «серіалізацією» (Serialisierung – порядок слів і членів речення).

Речення з багатокомпонентною ремою мають нерівноцінне інформативне значення. Найбільш значущою для актуального членування при прямому порядку слів є остання рема.

На початку німецького речення може стояти і присудок, але це відбувається тоді, коли виконується стилістична функція, тобто це слугує експресивним засобом. Якщо у емпізі зустрічається іменний присудок, компонентами якого є прислівник, прикметник, прислівник або зв'язка, а також іменник і зв'язка, то речення починається з предикатива.

У таких випадках ми бачимо інверсійний порядок слів, емпіатичну рему.

Verschwunden sind im Augenblick die Sterne [Röggal 2002, 67]

Komisch war die Situation [Vanderbeke (Fehlende Teile) 1998, 45]

На цих прикладах проілюстровано, що при емпізі підмет-тема та присудок-рема міняються місцями. Якщо присудок складається із двох частин, то його незмінна частина займає перше місце.

Дієслівний присудок на початку речення надає йому більшої експресивності

Rauchen wollte sie nicht mehr [Winkler 2004, 41]

Дієслівний присудок, що займає початкову позицію у реченні, використовується найчастіше у пасиві. Місце ж додатка перед присудком теж створює емпіатичну рему. Початкову позицію може займати прямий додаток.

Einen Nachnamen hat sie nicht [Vanderbeke (Fehlende Teile) 1998, 30]

Емпіатична рема також може створюватись початковим положенням додатку у непрямому відмінку або прийменниковим додатком.

Den neuen Studenten zeigte sie alles [Vanderbeke (Fehlende Teile) 1998, 44]

У німецькій мові порядок розташування прямого і непрямого додатка наступний: непрямий – прямий. Якщо порядок слідування додатків у мові, з якої перекладаємо, інший, то у німецькій мові на першому місці знаходиться означений (definit) додаток у знахідному відмінку, а на другому – неозначений (indefinit) у довальному: *Wir geben die Blumen einem Freund*. Завдяки співвіднесенню, ознаки «означений» і «тематичний» у мові виявляє себе наступний порядок: «тема (прямий додаток) – рема (непрямий додаток)» [Wolfgang Fleischer 2001, 426].

Що ж стосується місця знаходження обставини, то у німецькому реченні спочатку бачимо обставину часу, потім місця.

Експресивність може створюватись за рахунок висунення на перше місце обставини і одночасним використанням інверсії.

Mit offenem Mund und glasigen Augen starrte der Araber lange auf die schwarzgelbe Muräne [Winkler 2004, 71]

Емпіатична рема може також створюватись постановкою другорядних членів речення у абсолютний кінець.

Eine Weile noch sehen wir zu, da steht eine schöne, sportliche, fantastische Frau. [Röggal 2002, 87]

Висновок: Граматичне членування речення впливає на актуальне, завдяки чому ми можемо спостерігати у німецькій мові декілька можливостей вираження емпіатичної реми. У реченнях, де неозначений артикль виступає у якості теми, часто спосте-

рігається зворотній порядок слів. Як правило, він використовується при емфатичній ремі, де на першому місці розташовуються другорядні члени речення, формальний підмет чи частка, а також предикатив. Емфатична рема створюється також постановкою другорядних членів речення у кінець речення. Так як при прямому порядку слів рему виражає група присудка, то при зміні порядку слів для збереження актуального членування часто використовується пасивна конструкція, що забезпечує інверсію другорядних членів речення, а група присудка, тобто рема, залишається на своєму місці у кінці речення.

Дослідження таких способів вираження емфатичної реми можуть сприяти встановленню у подальших працях певних моделей актуального членування складнопідрядних речень.

1. *Роганова З. Е.* Перевод с русского языка на немецкий / З. Е. Роганова – М.: Высшая школа, 1971. – 207 с. 2. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля, 2006. – 716. 3. *Шишкова Л.В.* Синтаксис современного немецкого языка / Л. В. Шишкова, Т. Ю. Смирнова. – М.: Академия, 2003. – 128 с. 4. *Birgit Vanderbeke.* Alberta empfängt einen Liebhaber / Vanderbeke Birgit. – Frankfurt / M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 2000. – 128 S. 5. *Birgit Vanderbeke.* Fehlende Teile / Vanderbeke Birgit. – Frankfurt / M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 1998. – 112 S. 6. *Josef Winkler.* Natura morta / Winkler Josef. – Frankfurt / M.: Suhrkamp Verlag, 2004. – 110 S. 7. *Kathrin Röggal.* Irres Wetter / Röggal Kathrin. – Frankfurt / M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 2002. – 167 S. 8. *Michael Schreiber.* Thema-Rhema-Gliederung im Italienischen und Deutschen. Sprachvergleich und Übersetzungsverfahren. Translation zwischen Theorie und Praxis / Schreiber Michael // Forum translationswissenschaft. – 2004. – Bd2. – 423 – 427 S. 9. *Wolfgang Fleischer* (nrsg.). Kleine Enzyklopädie – deutsche Sprache / Fleischer Wolfgang. – Frankfurt / M. etc.: Lang, 2001. – 845 S.

Ярмиш Є. О., викл.

Київський національний лінгвістичний університет

ТОПОС НЬЮ-ЙОРКА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В ТВОРЧОСТІ АРНОНА ГРЮНБЕРГА

Стаття присвячена аналізу проблеми формування індивідуальної історії в контексті топосу великого культурного та історичного центру – міста Нью-Йорка. Романи Арнона Грюнберга, представника молодшого покоління літературного постмодерну в Нідерландах, торкаються побудовання особистісного історичного наративу, що, за письменником, можливе за умови повернення до сімейної історії, вивчення власних коренів. Місто Нью-Йорк постає ключовим образом у творах «Святий Антоніо» (1998) та «Фантомний біль»(2001), де створює своєрідну противагу